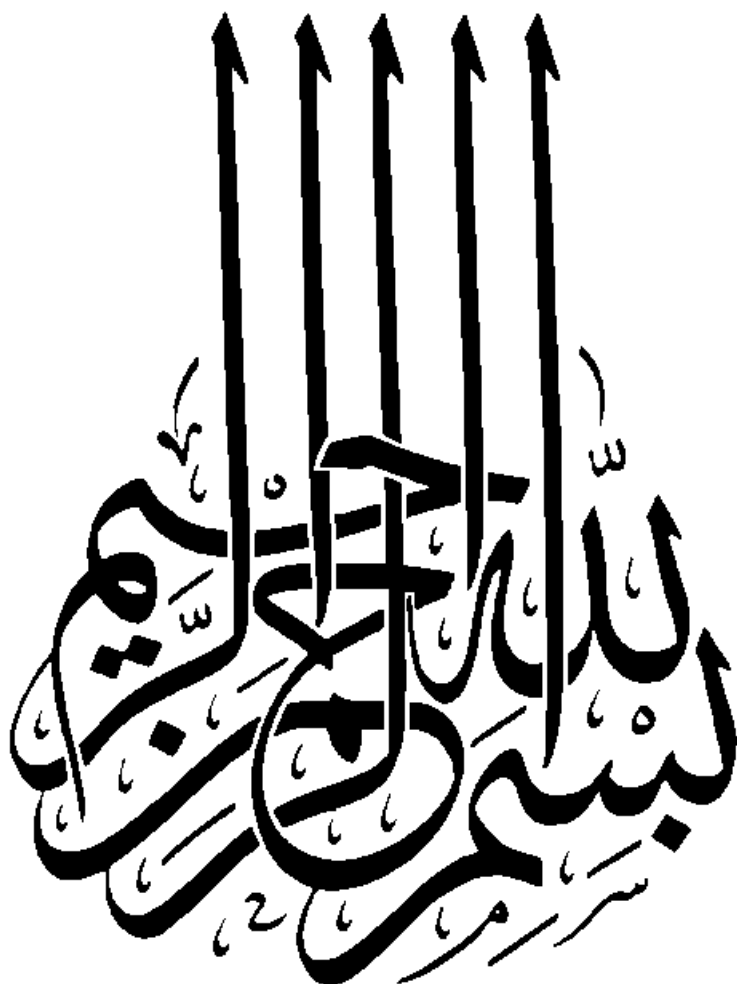

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب زهرا لاجوردی نیا متعهد می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آن استفاده شده است، مطابق مقررات، ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان‌نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارایه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد.

کلیه فوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی است.

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

تربیت دینی با استناد به سوره لقمان و نهج البلاغه (نامه ۳۱)

نگارش

زهرا لاجوردی نیا

استاد راهنما: دکتر محسن میرباقری

استاد مشاور: زهرا کاشانیها

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته علوم قرآن و حدیث

شهریور ۹۶

تاییدیه هیات داوران

تقدیم به:

همسفر فداکار و فرزندان عزیزم که در روزهای انجام این تحقیق با صبوری تکیه‌گاه
عاطفی من بودند و با گذشت گذران دشواری‌ها را با من آسان نمودند.

تشکر و سپاسگزاری

فرمت را معتمن شمرده، از جناب آقای دکتر محسن میرباقری که دانش سرشارشان قوت قلب و راهنمایی‌های بی‌دینشان چراغ راه اینجانب در پیمایان رساندن این پروژه بوده است، ارادت خالص و تشکر خاص خود را که ذره‌ای است بیان می‌دارم. همچنین از سرکار خانم دکتر زهرا کاشانی‌ها هم که مشاوره این پایان‌نامه را قبول نموده و با سه صدر من را از راهشانی‌های ارزنده خویش برخوردار ساختند و در طول انجام این پژوهش، همواره سایه‌های تکرایشان را در کنار خود احساس کردم تشکر می‌نمایم.

چکیده

امروز تربیت دینی و راههای بهبود نگرش نسل جوان نسبت به معانی و مفاهیم دستورات دینی آن چنان دارای اهمیت است که به عنوان یکی از مهمترین اهداف نظام تعلیم و تربیت اسلامی می‌باشد. اما متأسفانه تاکنون یک عزم و اراده‌ی جدی برای دستیابی به میزان تحقق این هدف مهم وجود نداشته و همچنین آسیب‌شناسی دقیقی از روشهای به کارگرفته شده توسط والدین و نظام آموزشی انجام پذیرفته است. بنابراین ما در این نوشتار به بررسی تربیت دینی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه پرداخته و هدف از آن تبیین دقیق نکات تربیتی و اخلاقی و بیان تربیت اسلامی سازنده با استناد به این دو منبع مهم می‌باشد. این تحقیق از نوع تحقیق نظری می‌باشد و روش بکارگرفته شده در این تحقیق نظری به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد که بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و روش فیش‌برداری استوار است. یافته‌های پژوهش نشان داد که دین مبین اسلام بحث تربیت را از اهم مسائل می‌داند و بحث تربیتی را از آغاز کودکی لازم و در دوره نوجوانی به صورت شکل گرفته و دقیق واجب می‌شمارد و روشها و دستوراتی را نیز بیان نموده که از قرآن و سنت پیامبر(ص) و ائمه اطهار (ع) می‌توان به آنها دست یافت. با بررسی انجام شده در محتوای کتب دینی مشاهده گردید، روشهای تربیتی امام علی (ع) روشهای الگویی، روش محبت، روش موعظه، روش تذکر، روش عبرت در محتوا و متن‌ها بوده و روشهای توبه، مراقبه، محاسبه، امتحان در متن کمتر دیده شده است. همچنین از فضایل تربیتی لقمان می‌توان به خداپرستی و نداشتن شرک، احسان نسبت به والدین و تکریم آنان، دوری از اطاعت کورکورانه و بی‌تعقل، یادآوری حسابرسی در آخرت، بر پا داشتن نماز، بی‌تفاوت نبودن نسبت به جامعه با انجام امر به معروف و نهی از منکر، و... اشاره کرد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسئله	۳
۳-۱- اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش	۴
۴-۱- اهداف پژوهش	۶
۵-۱- سوالات پژوهش	۶
۶-۱- تعاریف نظری	۶
۷-۱- تعاریف عملیاتی	۹
۸-۱- تربیت موفق از دیدگاه اسلام	۹
۹-۱- روش تحقیق	۱۱

فصل دوم: پیشینه و ادبیات پژوهش

۱-۲- مقدمه	۱۳
۲-۲- موضوع تربیت	۱۴
۳-۲- ارزش و اهمیت تربیت	۱۴
۴-۲- جایگاه تعلیم و تربیت	۱۵
۵-۲- هدفهای تربیت در اسلام	۱۵
۶-۲- اصول، مبانی و روشهای تربیت	۱۶
۲-۶-۱- اصول تعلیم و تربیت	۱۶
۲-۶-۲- مبانی تعلیم و تربیت	۱۷
۲-۶-۲-۱- انواع مبانی تربیت	۱۸
۲-۶-۳- روشها در تعلیم و تربیت	۱۸
۷-۲- مفهوم دین	۱۹
۲-۷-۱- فلسفه و ضرورت دین	۱۹
۲-۷-۲- اهمیت تربیت دینی نوجوان	۲۰
۳-۷-۲- زمان تربیت دینی	۲۱
۴-۷-۲- نگرش فرضیه‌ای به مراحل رشد دینی	۲۳
۵-۷-۲- طریق آموزش دین	۲۴
۶-۷-۲- اصولی در تربیت دینی	۲۴
۷-۷-۲- آسیب شناسی تربیت دینی	۲۵

- ۲-۷-۸- موانع تربیت دینی نسل جوان در نهاد خانواده ۲۶
- ۲-۷-۹- موانع تربیت دینی نسل جوان در نهاد جامعه ۲۶
- ۲-۷-۱۰- موانع تربیت دینی نسل جوان در نهاد نظام آموزشی ۲۷
- ۲-۸- تحقیقات و مقاله‌های مرتبط با موضوع (پیشینه تحقیق) ۲۸

فصل سوم: روش اجرای پژوهش

- ۳-۱- مقدمه ۳۲
- ۳-۲- جامعه ۳۲
- ۳-۳- نمونه ۳۲
- ۳-۴- روش اجرای پژوهش ۳۲
- ۳-۵- روش جمع آوری اطلاعات ۳۳
- ۳-۶- طرح پژوهش ۳۳

فصل چهارم: آثار تربیت دینی در نهج البلاغه و سوره لقمان

- ۴-۱- بخش اول: آشنایی با نهج البلاغه ۳۶
- ۴-۱-۱- ضرورت تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۳۷
- ۴-۱-۲- امکان تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۳۹
- ۴-۱-۳- تربیت پذیری انسان از دیدگاه نهج البلاغه ۴۰
- ۴-۱-۴- ارزش تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۴۱
- ۴-۱-۵- هدفداری تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۴۱
- ۴-۱-۶- ضرورت شتاب در تربیت نوجوان از دیدگاه نهج البلاغه ۴۲
- ۴-۱-۷- عوامل موثر در تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۴۳
- ۴-۱-۸- مبانی تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۴۷
- ۴-۱-۸-۱- مبانی معرفت شناختی و هستی شناختی ۴۷
- ۴-۱-۸-۲- در دسته دوم یعنی مبانی انسان شناختی ۴۸
- ۴-۱-۹- اصول تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ۵۰
- ۴-۱-۱۰- روشهای تربیتی از دیدگاه امام علی (ع) ۵۲
- ۴-۱-۱۱- نامه ۳۱ نهج البلاغه (سفارشات امام علی (ع) به فرزندش امام حسن مجتبی (ع)) ۵۸
- ۴-۲- بخش دوم: اصول و روشهای تربیتی سوره لقمان ۶۷
- ۴-۲-۱- مقدمه ۶۷
- ۴-۲-۲- مفهوم شناسی ۶۷
- ۴-۲-۳- شخصیت لقمان ۷۰
- ۴-۲-۴- سوره لقمان ۷۰
- ۴-۲-۵- اصول و روشهای تربیتی سوره لقمان ۷۳
- ۴-۲-۵-۱- گفتار اول تربیتی سوره لقمان ۷۶

- ۴-۲-۵-۲- گفتار دوم تربیتی سوره لقمان ۷۷
- ۴-۲-۵-۳- گفتار سوم تربیتی سوره لقمان ۷۸
- ۴-۲-۵-۴- گفتار چهارم تربیتی سوره لقمان ۷۹

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- ۵-۱- بیان مسئله، روش و یافته‌ها به صورت خلاصه ۸۹
- ۵-۲- نتیجه‌گیری روش‌های تربیتی در نهج البلاغه ۹۰
- ۵-۳- نتیجه‌گیری روش‌های تربیتی در سوره لقمان ۹۱
- ۵-۴- محدودیتهای تحقیق ۹۱
- ۵-۵- محدودیتهای در اختیار محقق ۹۲
- ۵-۶- محدودیتهای خارج از اختیار محقق ۹۲
- ۵-۷- پیشنهادها ۹۲
- ۵-۸- راهکارهای موثر در تربیت دینی نسل جوان در نهاد خانواده ۹۳
- ۵-۹- پیشنهادهایی به محققین و پژوهشگران ۹۳
- فهرست منابع ۹۴
- الف) کتاب‌ها ۹۴
- ب) مجلات ۹۵

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

توجه به دین و دینداری همواره به عنوان یکی از مسائل مهم مطرح بوده و می‌باشد و به عبارت بهتر می‌توان گفت که همراه با هبوط حضرت آدم ابولبشر (ع)، به کره خاکی دین و دینداری نیز آغاز شد و همواره در طول حیات بشر در زندگی انسان‌ها حضور داشته است و آنچنان این موضوع از اهمیت برخوردار بوده که خداوند متعال پیامبران زیادی را برای ارائه دین و تقویت دینداری انسان‌ها همچنین جلوگیری از انحراف بشر به طرف دین باطل ارسال نموده است و این خود بیانگر اهمیت این موضوع مهم می‌باشد.

از طرف دیگر باید توجه داشت که هرچیزی که در طول حیات بشر استمرار داشته باشد نشان دهنده نیاز فطری آدمی به آن است در اهمیت دین و دینداری باید افزود که در طول تاریخ قیامها و جنگ‌های زیادی بر سر مسئله دین و دینداری به وقوع پیوسته و بسیاری از انسان‌ها جان خود را نیز در راه دین و برای باورهای مذهبی خود فدا نموده‌اند که قیام عاشورا و شهادت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام و ۷۲ نفر از یاران فداکارش به عنوان مهمترین نمونه‌ی این قیام‌ها می‌باشد. امام حسین علیه‌السلام مهمترین هدف خود را از این قیام حفظ دین جد خود حضرت محمد (ص) اعلام داشته و این قیام آن چنان اهمیت دارد که به عنوان الگو و سرمشق برای سایر قیام‌ها می‌باشد. در عصر کنونی نیز مهمترین علت افزایش ناپهنجاری‌های اجتماعی فاصله گرفتن بشر از دین می‌باشد و صاحب نظران و اندیشمندان تنها راه خروج از بن‌بست‌های فرهنگی و اخلاقی را احیا و بازگشت مجدد بشر به سوی دین می‌دانند.

از طرف دیگر آموزش دینی کودکان، نوجوانان و جوانان نیز همواره به عنوان یکی از دغدغه‌ها و مسائل مهم بعضی از خانواده‌ها، نظام آموزشی و جامعه اسلامی بوده و می‌باشد.

موضوع و مسئله تربیت دینی و راه‌های بهبود نگرش نسل جوان نسبت به معانی و مفاهیم دستورات دینی آن چنان دارای اهمیت است که به عنوان یکی از مهمترین اهداف نظام تعلیم و تربیت اسلامی می‌باشد. اما متأسفانه تاکنون یک عزم و اراده‌ی جدی برای دستیابی به میزان تحقق این هدف مهم وجود نداشته و همچنین آسیب شناسی دقیقی از روشهای به کارگرفته شده توسط والدین و نظام آموزشی انجام پذیرفته است.

حال با توجه به ضعفهای موجود در تربیت دینی نوجوانان در مدارس بر آن شدیم تا با تکیه بر نهج البلاغه و استفاده از روشهای تربیتی و الگوهای رفتاری آن یگانه، بشریت باب علم نبی، پدر

بزرگوار امامان معصوم علیه السلام به بررسی کتب دینی مقطع راهنمایی پرداخته و ببینیم تا چه میزان از شیوه‌های تربیت دینی امام علی (ع) در کتب دینی استفاده شده است.

۱-۲- بیان مسئله

انبیاء الهی آمده اند تا در اثر تعلیم و تربیت بشر را به سعادت واقعی و خوشبختی دنیا و آخرت سوق دهند؛ قرآن کریم حاوی بزرگترین دستورات، اصول، مبانی و روشهای تربیتی است که خداوند توسط پیامبر خاتم حضرت محمد (ص) برای هدایت و تربیت انسانها فرستاده شده است. تامل در قرآن مجید به خوبی این نکته را آشکار می‌سازد که کلام خداوند، به تمام معنی یک الگو تربیتی کامل می‌باشد. مسائل تربیتی موجود در قرآن به قدری گسترده است که اگر آدمی سالها و ماهها تلاش کند شاید بتواند گوشه‌ای از آن را بیان کند. به همین دلیل سعی ما بر این است که با رجوع به قسمتی از آیات قرآن، نکات تربیتی آن را بیان کنیم.

تربیت نیاز به روش‌ها و شیوه‌هایی است که بتوان به وسیله آن روش‌ها، اصول تربیت را جامعه عمل پوشاند و راه سیر به سوی تربیت را هموار نمود. چنانکه برای هر کاری راهی مناسب آن و برای هر امر شیوه‌ای در خور آن باید جست و بی‌گمان برای رفتن به سوی مقاصد تربیت، لازم است راه به درستی انتخاب شود و از روش‌های مناسب بهره گرفته شود و در غیر این صورت تلاش‌ها و زحمات به بار نخواهد نشست. یکی از بهترین اصلی‌ترین و کامل‌ترین مسائل تربیتی در سوره مبارکه لقمان قرار دارد، دانشمندان به خوبی دریافته‌اند که زیربنای زندگی در دوران کودکی پی‌ریزی می‌شود و سعادت و شقاوت ادوار مختلف زندگی در گرو طرز تربیت دوران کودکی است. یکی از مرییان نمونه حضرت لقمان است. اندرزهایی که لقمان به فرزند خود داده و قرآن مجید آنها را به عنوان برنامه تربیتی در این سوره آورده همگی براساس ایجاد شخصیت در فرزند استوار است. آنچه باید نوجوانان و جوانان ما در حیات دنیوی کشف کنند پیامهایی است که خداوند متعال آن‌ها را در این سوره آورده است.

تربیت یکی از پایه‌های مهم و اساسی سعادت به معنای سازندگی و پرورش شخصیت است. قرآن نیز در برخی از سوره‌ها به این امر مهم پرداخته است، از جمله: در سوره لقمان در این سوره قرآن از زبان لقمان حکیم، مهم‌ترین اصول تربیتی را که عبارتند از: توحید، اقامه نماز، پرداخت زکات، مراقبت از پدر و مادر، ایمان به آخرت، پرهیز از لهو حدیث، پرهیز از تکبر و ... بیان می‌کند.

در نهج البلاغه نیز در نامه شماره ۳۱، حضرت علی (ع) نکات تربیتی مهمی را به فرزند خویش (امام حسن ع) بیان می‌کند. ما در این نوشتار به بررسی تربیت دینی از منظر قرآن و نهج البلاغه پرداخته و هدف از آن تبیین دقیق نکات تربیتی و اخلاقی و بیان تربیت اسلامی سازنده با استناد به این دو منبع مهم می‌باشد.

با توجه به مشکلات و انحرافات اخلاقی و دینی نوجوانان در دهه اخیر بکارگیری روش و الگوهای دینی درست و کامل برای رفع مشکلات و برطرف نمودن موانع و هدایت صحیح آنان امری ضروری می‌باشد. از جمله این الگوی صحیح راه یافت در مسیر شناخت شیوه‌های تربیتی امام علی (ع) به عنوان یک انسان کامل و یک الگوی تمام نمای انسانیت می‌باشد و معرفی این بزرگوار و بیان و گفتار و شیوه‌های تربیتی ایشان در مسیر تربیتی دینی نوجوانان که می‌تواند راه گشایی بزرگ و هدایت گر در امر تعلیم و تربیت صحیح و کامل دانست.

دراین تحقیق سعی محقق بر آن است که موارد ذیل را مورد بررسی قرار دهد:

۱. در سوره لقمان و نامه ۳۱ نهج البلاغه، تربیت دینی چگونه مطرح شده است؟

۲. مولفه‌ها و مختصات تربیت دینی کدام است؟

سوال ۱ در حقیقت مسئله اصلی تحقیق و پژوهش ما می‌باشد که در تربیت دینی چه میزان از روش‌های امام علی (ع) و همچنین سوره لقمان استفاده گردیده است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

چنانچه اهداف مشترک همه انبیاء الهی، مورد بررسی و دقت نظر قرار گیرد مشخص می‌شود که موضوع تربیت دینی و اخلاقی از عالی ترین اهداف و وجه مشترک تعالیم همه فرستادگان الهی بوده است و این مهم همواره در کتب آسمانی مورد تاکید قرار گرفت و تکرار کلمه تقوا در قرآن کریم به عنوان کامل ترین کتاب آسمانی ادعای فوق را تایید می‌کند.

از سوی دیگر تربیت دینی و اخلاقی و همچنین تربیت اجتماعی کودکان و نوجوانان و جوانان از مهمترین اهداف و آرمان‌های خانواده‌ها و همچنین از مهمترین اولویت‌های نظام تعلیم و تربیت است. اما باید توجه داشت که تربیت اجتماعی خود تحت‌الشعاع تربیت دینی و اخلاقی نسل جوان می‌باشد زیرا فردی که دارای تربیت دینی و اخلاقی باشد مسلماً نسبت به ارزشها و هنجارهای اجتماعی نیز پابندی لازم را خواهد داشت و در آن هنگام می‌توان به کاهش نابسامانی‌ها و هنجاری‌های اجتماعی نیز امید بست از این رو هرگونه تحقیق و تلاش در جهت تربیت دینی و اخلاقی نسل نو به طور مستقیم بر تربیت اجتماعی آنان نیز تاثیر گذار خواهد بود.

از زاویه دیگر باید گفت یکی از مسائل مهم فرهنگی در سالهای اخیر مسئله هجوم فرهنگی بیگانگان در جهت تضعیف باورها و ارزشهای دینی و مذهبی نسل جوان می‌باشد و در هجوم فرهنگی باید نگاه کرد که نوک پیکان مهاجم به طرف کیست؟

بطور مسلم باورها و ارزشهای دینی نسل جوان یکی از مهمترین اهداف مهاجمین می‌باشد و موثرترین راهکارها تقویت باورها و ارزشهای دینی نسل جوان می‌باشد باید یاد آور شد که اهمیت و نقش نسل جوان در فردای این مرز و بوم بر کسی پوشیده نیست و به عبارت بهتر اداره فردای کشور به دست نسل جوان امروز سپرده خواهد شد.

تاسف بار اینکه هم والدین و هم نظام آموزشی و سایر نهادهای اجتماعی موثر از یک سو فرصت طلایی در سنین تاثیر گذاری بر تربیت دینی و اخلاقی نسل نو را از دست داده و از سوی دیگر از بکارگیری از پتانسیل و استعداد کودکان، نوجوانان و جوانان در جهت جستجوگری و دریافت مفاهیم و ارزشهای دینی ناتوانند.

شکل گیری هویت دینی و تقویت باورهای مذهبی نسل جوان موجب می شود که در هجوم فرهنگی زود فرهیخته فرهنگ بیگانه نشوند و در برابر آن مقاومت و ایستادگی کنند. از این رو موثرترین راه تضمینی برای جلوگیری از سلطه سیاسی بیگانگان در آینده این مرزو بوم نیز تقویت باورهای دینی و مذهبی نسل جوان می باشد البته همانطور که قبلاً اشاره شده که چه مسوولیت تربیت دینی و اخلاقی نسل جوان تنها بر عهده نظام آموزشی نیست و نهاد خانواده و جامعه نیز بزرگترین مسوولیت را نسبت به این مهم دارند اما نظام تعلیم و تربیت به لحاظ این که به طور رسمی مسوولیت تربیت و هدایت نسل نو را بر عهده دارد چنانچه از این فرصت های استثنایی و تا زمانی که کودکان و نوجوانان در اختیار و در دایره نظام تعلیم و تربیت قرار دارند نتواند بهره لازم را ببرد به طور قطع در ایفای رسالت مهم خود کوتاهی نموده است زیرا با افزایش سن و سال کودکان و نوجوانان و هم مقاومت شان در برابر تعلیم و تربیت پذیری افزایش خواهد یافت و هم با خروج افراد از دایره نظام تعلیم و تربیت فرصت طلایی برای هدایت و تربیت دینی و مذهبی نسل جوان را از دست خواهد داد.

یکی از مهمترین بحث ها در عرصه علوم انسانی، تربیت انسان است، زیرا مهمترین هدف رسالت انبیا را تربیت و تزکیه تشکیل می دهد. و انسان یگانه موجودی است که بیشترین نیاز را به تربیت و رسیدن به کمال دارد. همه مکاتب، مذاهب و ممالک برای تربیت آدمی در دوران کودکی، به دلایل متعدد، اهمیت ویژه ای قائل اند. اسلام نیز بر تربیت در دوران کودکی تأکید فراوان دارد و آن را از وظایف والدین و حقوق فرزندان می داند.

معصومان(ع) در روایات متعددی بر اهمیت تربیت در این دوران تأکید کرده اند که برخی از آن ها را مطرح می کنیم:

حضرت علی(ع) می فرماید: « مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا نُحْلًا أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ، حَسَنٍ هِيَ هِدْيَةُ الْبَهْتَرِ از تربیت نیکو به فرزندش نداده است.» (مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۵)

پیامبر(ص) فرمود: « لَأَنْ يُؤَدَّبَ أَحَدُكُمْ وَلَدَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِنِصْفِ صَاعٍ كُلَّ يَوْمٍ، اگر پدری فرزندش را تربیت کند، بهتر از این است که روزی یک و نیم کیلوگرم طعام صدقه بدهد.» (مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۶۶)

هم چنین امام صادق(ع) درباره فرزند سه حق را بر پدر لازم می داند که یکی از آن ها جدیت در تربیت اوست: « تَجِبُ لِلْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ اخْتِيَارُهُ لِوَالِدَتِهِ وَ تَحْسِينُ اسْمِهِ وَ الْمُبَالَغَةُ فِي تَأْدِيبِهِ، فرزند بر پدر سه حق دارد: انتخاب مادر مناسب برای او، نام نیک نهادن بر او و جدیت در تربیت او ». (تحف العقول، ص ۲۳۸)

با توجه به اهمیت تربیت از دیدگاه بزرگان، ضرورت آن را حس شد تا با بهترین الگوی تربیتی موجود در قرآن کریم یعنی لقمان و همچنین نهج البلاغه آشنا شده و از پندها، نصایح و فضایل آن تربیت فرزندان خود سود ببریم.

۴-۱- اهداف پژوهش

اهداف کلی

بررسی فضایل تربیت دینی از منظر سوره لقمان و نهج ابلاغه امام علی (ع)

اهداف جزئی

۱. بررسی مشخصات و مولفه‌های تربیت دینی در سوره لقمان
۲. بررسی مشخصات و مولفه‌های تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه
۳. پژوهش درباره مبانی تربیت دینی در سوره لقمان
۴. پژوهش درباره مبانی تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه
۵. بررسی لوازم و نتایج تربیت دینی در سوره لقمان
۶. بررسی لوازم و نتایج تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه

۵-۱- سوالات پژوهش

سؤال کلی

مشخصات و فضایل تربیت دینی از منظر سوره لقمان و نهج ابلاغه امام علی (ع) چیست؟

سوالات جزئی

۱. مشخصات و مولفه‌های تربیت دینی در سوره لقمان چیست؟
۲. مشخصات و مولفه‌های تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه چیست؟
۳. آیا پژوهش درباره مبانی تربیت دینی در سوره لقمان وجود دارد؟
۴. آیا پژوهش درباره مبانی تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه وجود دارد؟
۵. نتایج تربیت دینی در سوره لقمان به چه صورت می‌باشد؟
۶. نتایج تربیت دینی در نامه ۳۱ نهج البلاغه به چه صورت می‌باشد؟

۶-۱- تعاریف نظری

- دین

مجموعه‌ی تعالیم و دستورات نشأت گرفته از خداست که از طریق وحی به پیامبران ابلاغ شده تا بگوش مردم برسانند و آنها را به رعایت و عمل تشویق کند.^۱

۱ قائمی، علی، ص ۱۳، ۱۳۷۶

- مذهب

مذهب شامل مجموعه‌ای از باورهاست و این باورها خود توسط کلمات بیان می‌شود، یعنی به صورت اندیشه‌ای در می‌آیند که کم و بیش شکل دستگاه فکری به خود گرفته و فقط با اعمال که مظاهر باورها و شیوه‌های تجدید نظر هستند زنده می‌ماند و مشخص می‌گردد.^۱

- تربیت

تربیت در لغت به معنی نشو و نما دادن، زیاد کردن و برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن است. در معنی اخیر تربیت از حدافراط و تفریط بیرون آوردن و به حد اعتدال سوق دادن می‌باشد.^۲ تربیت پرورش دادن استعدادهاست. استعدادهایی که بالقوه در یک جاندار وجود دارد و به وسیله تربیت باید آن‌ها را به فعلیت در آورده و رشد داد و از همین جا معلوم می‌شود که تربیت باید تابع فطرت موجود باشد و نمی‌شود موجود را برخلاف فطرت آن رشد داد. این نوع تربیت را در خصوص انسان از طریق علم اخلاق انجام می‌دهد در واقع تربیت انسانی یعنی رشد اخلاقی انسان بر مبنای نظارت او.^۳

تربیت دینی مجموعه دگرگونی‌هایی است که در عقیده فرد به منظور ایجاد نوعی خاص از عمل و رفتار که متکی به ضوابط مذهب باشد انجام می‌شود. به عبارت دیگر در سایه‌ی دگرگونی‌هایی که در فکر و عقیده افراد ایجاد می‌گردد، اخلاق، عادات آداب و رفتار، روابط فردی و اجتماعی شخص به صورت مذهبی و شرعی شکل می‌گیرند و مذهب به عنوان عامل مسلط بر زندگی و جنبه‌های آن خود نمایی می‌کند.^۴

در تعریف دیگر از تربیت دینی از دکتر خسرو باقری می‌خوانیم.^۵

تربیت دینی در مفهوم اصیل آن به این معناست که تدین، در ارتباطی از نوع تربیت در خرد شکل بگیرد به عبارت دیگر اعتقادات دینی، تجربه درونی، در ارتباط با خدا، التزام درونی نسبت به سخن خدا و عمل به مقتضای آن، باید بستر تبیین عرضه معیارها، تحرک درونی و نقادی جریان یابد. تربیت دینی باید با همین ویژگیهای اصیل خود در قرن بیست و یکم و چالشهای آن جلوگیری شود، پیراستن تربیت دینی از تلاشهای شبه تربیتی یا بد فهمی‌های ما از دین امکان توفیق تربیت دینی را در برابر چالشهای این قرن فراهم می‌کند.

- کتب دینی

منظور کتابهای فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سه مقطع راهنمایی می‌باشد. در حقیقت عبارت است از محتوای تحت عنوان کتاب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی تحصیلی که از سوی دفتر برنامه‌ریزی تالیف کتب درسی تهیه و توسط شرکت چاپ ایران در اختیار دانش آموزان دوره راهنمایی به تفکیک پایه قرار می‌گیرد.

۱ المنجد به نقل از شکوهی، ص ۶۱، ۱۳۶۵

۲ آردون، ریمون، ص ۵۶، ج ۲

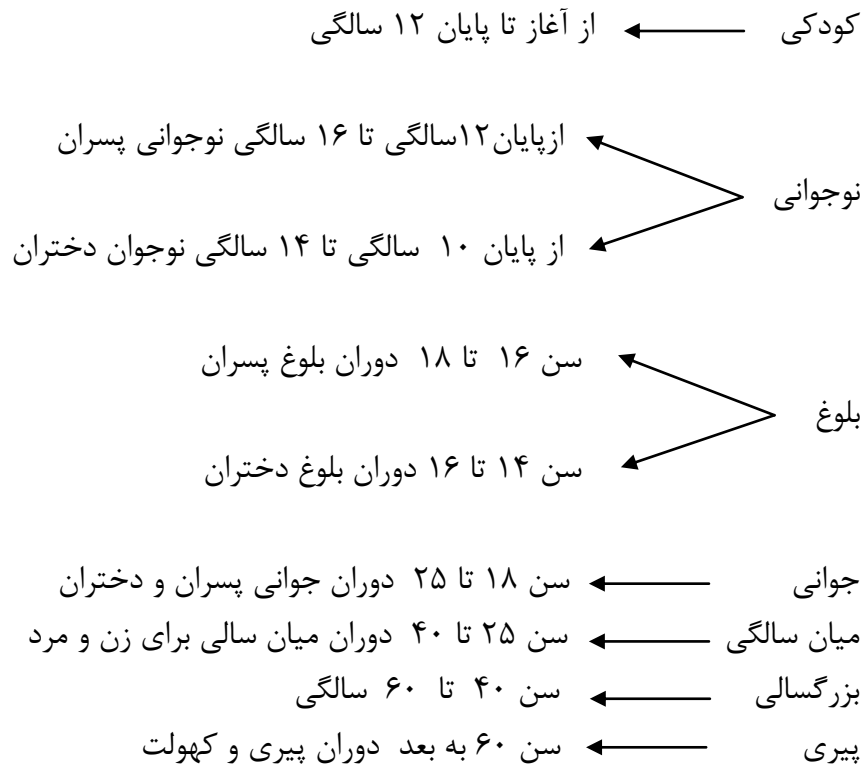
۳ مطهری، مرتضی، ص ۵۶ و ۵۷، ۱۳۶۷

۴ قائمی، علی، ص ۱۳۷۰

۵ باقری، خسرو، ج ۲، ص ۷۲، ۱۳۸۴

- نوجوان و جوان

مراحل سنی مختلف در حیات انسانها میزان رشد و فعالیتهای جسمی و فکری در هر مرحله مورد توافق و قبول همه محققین چون روانشناسان، جامعه شناسان و... نیست و دارای تفاوتهایی می باشد. برای این تحقیق تقسیمات سنی را به صورت زیر در نظر گرفته ایم.^۱

دوران نوجوانی و جوانی هرکدام نسبت به دوران قبل خود مرحله‌ی مستقلی از حیات محسوب می شوند دوره‌ای که به علت وجود تمایلات مختلف و متضاد عده‌ای از محققین هنوز آن را دوران مبهم زندگی می‌شمارند. دوران نوجوانی و بخصوص مرحله بلوغ را ولادتی تازه ذکر می‌کنند از آن بابت ویژگیهای آن بگونه‌ای است که گوئی رابطه‌ی بین این فرد با دنیای سابقش وجود ندارد. در تعبیر پیامبر گرامی مان " شبه من الجنون " آمده و امام امیرالمومنین (ع) آن را "سکر الشباب" یا مستی جوانی تعبیر کرده است. (تصنیف غررالحکم و دررالکلم ص ۶۶، ح ۸۷۵)

۱ قائمی، علی، ص ۱۱، ۱۳۸۷

۷-۱- تعاریف عملیاتی

- دین

دین مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقرراتی است که برای اداره فرد و جامعه انسانی و پرورش انسانها از طریق وحی و عقل در اختیار آنان قرار دارد.

- تربیت

در این تحقیق منظور از تربیت فعالیتهای آموزش و پرورش به منظور آماده سازی و رشد و بالندگی انسان برای ارتقاء سطح آگاهی‌های و بینش مناسب نسبت به خود جامعه، هستی و مبدأ آفرینش می‌باشد.

- تربیت دینی

منظور از تربیت دینی دین فرد در چهارچوبی پرورش یافته باشد و رشد یافته باشد که خود را مقید به رعایت عقاید، اخلاقیات و احکام و مقررات مربوط به دین بداند.

- نوجوان

منظور گروه سنی راهنمایی و ابتدای دبیرستان می‌باشد.

۸-۱- تربیت موفق از دیدگاه اسلام

از دیدگاه اسلام تربیت موفق بر اساس اصول و پایه‌هایی مبتنی است که بدون در نظر داشت آنها هرگز اهداف تربیتی اسلام تأمین نمی‌شود. در رویکرد تربیتی اسلام اصول عبارت است از مفاهیم و تکیه‌گاه‌های نظری که از قرآن کریم و سنت معصومان (علیهم السلام) کشف و استخراج می‌گردد. اهم این اصول عبارتند از:

۱) اصل اعتدال

مکتب اسلام مسلمانان را در کلیه امور از جمله در امر تربیت به اعتدال توصیه کرده است. آیات و روایات متعددی بر اعتدال در امور دلالت دارند، از جمله:

سوره مبارکه البقره آیه ۱۴۳: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا، و این چنین شما را امت میانه (معتدل) ساختیم».

قال علی (علیه السلام): «لَا تَرَى الْجَاهِلَ إِلَّا مُفْرِطًا أَوْ مُقَرَّطًا، جاهل یا افراط می‌کند و یا تفریط».

(نهج البلاغه، حکمت ۷۰)

۲) اصل تسامح و تساهل

مقصود این است که مربی باید در فعالیتهای تربیتی خود آسان‌ترین راه را پیش پای مربی بگذارد و در حد توان و استعدادش از او کار بکشد، و تلاش کند که در او میل و رغبت ایجاد کند و با او به

ملایمت و مدارا رفتار نماید؛ چنانچه خداوند در آیه ۱۸۵ سوره بقره بدان سفارش نموده است: «یُرِیدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِیدُ بِكُمُ الْعُسْرَ، خدا برای شما آسانی می‌خواهد و دشواری نمی‌خواهد».

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: بَعَثَنِي بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّهْلَةِ السَّمْحَةِ «خداوند مرا بر شریعت حنیف که آسان و ملایم است مبعوث نموده است». (الکافی، ج ۵، ص ۴۹۴)

۳) اصل تدریج

تدریج به معنای اندک اندک و آهسته آهسته پیش رفتن و پایه پایه نزدیک شدن است. هیچ انسانی جز بر اساس تمکن و توانایی اش و جز با حرکتی تدریجی و مناسب به کمالات الهی دست نمی‌یابد؛ همچنان که عکس این مطلب نیز صادق است و هیچ انسانی یک مرتبه و دفعتا تباه نمی‌شود.

ملاحظه تفاوت‌های فردی و اختلاف استعدادها و تواناییها در تربیت از اهمیت بالایی برخوردار است؛ چون آدمها از نظر فیزیکی و طبیعی یکسان نیستند و اختلاف از لوازم وجود این عالم است. همین تفاوتها مایه بقا و دوام جوامع بشری و از نشانه‌های قدرت خداوند است. رفتارهای تربیتی نیز اگر بر اساس ملاحظه ظرفیتها و تواناییها صورت نگیرد نه تنها رشد دهنده و سازنده نمی‌باشد که تباه کننده خواهد بود. شاید فلسفه نزول تدریجی آیات قرآن نیز توجه دادن به این اصل باشد؛ زیرا اگر قرآن به طور دفعی و یکباره به بشر ابلاغ می‌شد برای مردمی که سالها در خلاف جهت آن زندگی کرده و با عقاید و گرایشهای متضاد با آن خو گرفته بودند بسیار گران تمام می‌شد و در نتیجه پذیرش دین از سوی آنان با دشواری مواجه می‌گشت.

۴) اصل عزّت

اصل عزّت از مهم ترین و بنیادی ترین اصول تربیتی است؛ زیرا اساس تربیت بر عزّت است و اگر فرد، با عزّت رشد یابد و تربیت شود، به حالتی دست می‌یابد که پیوسته و در هر اوضاع و احوالی راست و استوار می‌ماند.

عزّت، حالتی است در انسان که نمی‌گذارد مغلوب کسی گردد و شکست بخورد. خدای متعال عزیز است؛ زیرا هیچ چیز از هیچ جهت بر او قهر و غلبه ندارد و او بر همه چیز و از هر جهت قهر و غلبه دارد؛ «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ، عزّت از آن خدا و پیامبر و مؤمنان است» (آیه ۸، سوره منافقون).

از نظر اسلام تربیتی که بنیادش بر ایجاد عزّت در انسان باشد تربیتی است که در تحکیم و تثبیت شخصیت انسان و حفاظت او در برابر وسوسه‌های شیاطین و هواها نقش اساسی و مهم دارد. بنابراین برای تربیت صحیح از هر چیزی که باعث خواری و تحقیر انسان می‌شود باید پرهیز شود، و نیز با سرچشمه‌های ذلت نظیر حرص و طمع و دنیاپرستی باید مبارزه کرد.

۵) اصل ارتباط ظاهر و باطن

باطن و ظاهر آدمی، دو جلوه از واقعیت وجودی او را تشکیل می‌دهند. اولی، نمود پیچیده و پنهان این واقعیت را به خود اختصاص می‌دهد و دومی نمود کم و بیش آشکار و سطحی را شامل می‌شود. این دو جلوه از رابطه‌ای معنادار و عمیق با یکدیگر برخوردارند.

بهترین توصیف‌ها در این زمینه از حضرت علی (علیه السلام) نقل شده است: «و بدان برای هر